

واژه‌شناسی؛ دانشی تجملی

بررسی و نقد دو واژگان جامعه‌شناسی*

چکیده:

اوستادی جاسر در اندیشه فلسفی، تمسیر، کشف‌پذیری و مرور تحول و تدریجاً زمینه و تدوین «واژگان» دو کتاب واژگان جامعه‌شناسی را که به کارگزی زالیها، شیده‌فرد نقد و بررسی می‌کنند و پس از جمع‌بندی نتایج بررسی و نقد، دو کتاب در دو جلد در بازار می‌آید. این دو کتاب به بررسی واژه‌شناسی، فلسفه، جامعه‌شناسی، زبان و ادبیات، فلسفه، منطق و اصول و شیوه‌ها، ترمین و اصول «واژگان» در این دو مجموعه واژه‌شناسی واژگان و واژه‌ها، تاریخچه و فرهنگ در دو مجلد است. روش تهیه «واژگان» به شیوه‌ها، تدوین «واژگان» به روشی است که در این دو کتاب، «واژه‌ها» (۱) به‌کارگزی با علم واژه‌شناسی (۲) به اطلاعیه، «واژه‌ها» به‌کارگزی و استفاده از این واژه (۳) عدم سلاخه، «واژگان» نویسی به عنوان طرحی پژوهشی (۴) غیرحرفی و فلسفی بودن واژه‌ها، «واژه‌ها» به شیوه و تدوین «واژگان» را در بر می‌گیرد. محبت در جامعه، بی‌فهمی این واژه‌ها، «واژه‌ها» در میان سایر جملات، به پایین آمدن ارزش واژگان نیز اختصاص دارد و با استفاده از شیوه‌های علمی، «واژه‌ها» به روشی متفاوت در جهت تولید علم و فواید ساز و کارهای کنترل، تاریخچه و نقد در این کتاب.

○ بهزاد دوران

○ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس

○ واژگان جامعه‌شناسی (انگلیسی - فارسی)

○ مرتضی نوربخش

○ نشر نارا...

○ ۱۳۷۹

○ قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

○ فرهنگ جامعه‌شناسی (انگلیسی - فارسی)

○ ظاهره میرساردو، ویراسته باقر ساروخانی و ظاهره

○ میرساردو

○ سروش

○ ۱۳۷۹

○ قیمت دوره دو جلدی: ۹۵۰۰۰ ریال

۱- مقدمه

دورکیم، تقسیم کار اجتماعی را نتیجه افزایش حجم و تراکم جوامع می‌داند و اظهار می‌کند «داشتن تعداد بیشتری از افراد کافی نیست، بلکه ضروری است این افراد با یکدیگر تماس بیشتری داشته باشند تا بتوانند به طور متقابل بر هم تأثیر بگذارند.» [۳] این تأثیر متقابل که دورکیم «تراکم پویا و معنوی» می‌نامد تراکم اطلاعاتی است که در قالب مجموعه «واژگان‌ها» هر زبان، از طریق زمینه‌سازی برای پویایی و دگرگونی واژه‌ها، اسباب پیشرفت علم و فن آوری می‌گردد. [۶] بدین ترتیب اگر پیدایی و پالندگی «واژه‌شناسی» و در پی آن تعدد، تنوع و روزآمدی «واژگان‌ها»، «واژه‌نامه‌ها» و «فرهنگ‌های توصیفی» را از مهم‌ترین شاخص‌های «علم‌سنجی»^۱ و نهایتاً توسعه‌یافتگی به حساب آوریم، بدون

تردید به خطا نرفته‌ایم. اما این فقط آن روی سکه است که به کشورهای توسعه یافته اختصاص دارد. حال آن که معضل کشورهای در حال توسعه و عقب ننگه داشته شده وقتی با موضوعاتی همچون «انتقال فن آوری»، «حفظ هویت ملی»^۲ و «دغدغه رسیدن به زبان معیار علم» همراه می‌گردد، دوجندان می‌شود.

نگارنده این نوشتار ضمن نقد و بررسی دو کتاب «واژگان» که به نازگی در حوزه‌ی جامعه‌شناسی تالیف شده است، از این کوشش‌های ارزشمند ولی محروم از حمایت‌های پیوسته و پی‌گیر سازمان‌های متولی فرهنگ کشور قدرشناسی می‌نماید و آن را در سه بخش بحث نظری، بررسی و نقد و بحث و نتیجه‌گیری عرضه می‌کند.

اعداد بیرون از کروش به توضیحات پی‌نوشت و اعداد درون کروش به منابع استفاده شده، اشاره می‌کند.

۲- بحث نظری

نقد و بررسی «واژگان‌ها» به خودی خود در قلمرو «واژه‌شناسی» و به طور دقیق‌تر در حوزه «واژه‌گزینی» قرار می‌گیرد و خواه ناخواه تابع تعاریف، اصول و ضوابط آن است. بنابراین پیش از ورود به نقد، به مرور عناوین این تعاریف و ضوابط - که در منابع فارسی نمی‌توان همه را یکجا یافت - بپردازیم.

۱-۲- واژه‌شناسی، واژه‌گزینی و واژگان

واژه‌شناسی از طریق شناخت واژه‌های علمی و فنی راه را برای رسیدن به زبان معیار علم - زبانی که در آن واژه‌های موردنیاز متخصصان برای بیان علمی و فنی به شکلی رسا و هماهنگ مورد استفاده قرار می‌گیرد - هموار می‌سازد. [۵]

«واژه‌گزینی» یکی از کاربردهای «واژه‌شناسی» و فرایندی سه مرحله‌ای دارد. این مراحل به ترتیب تقدم وجودی عبارت‌اند از: ۱- تهیه «واژگان»^۲ - تهیه «واژه‌نامه» یا استانداردسازی «واژگان»^۳ و ۳- تهیه «فرهنگ یا واژه‌نامه توصیفی». [۵]

۱-۲-۱- «واژگان» (Vocabulary): «واژگان» مهم‌ترین گونه از مجموعه داده‌ها در فرایند «واژه‌گزینی» و عبارت است از «مجموعه‌ای از واژه‌های^۴ فرهنگی و معادل(های) مورد استفاده در زمینه‌ای خاص که به ترتیب الفبا تنظیم می‌گردد، ذکر محل اخذ هر یک از معادل‌ها ضرورت دارد و بسامد هر یک از معادل‌ها در آن مشخص می‌شود» [۴] [۵] [۲-۲] (گفتنی است که در این تعریف منظور از «واژگان»، «واژگان دو زبانه» [۶] و از این پس واژگان انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی است).

۱-۲-۲- «واژه‌نامه» (Dictionary): «واژه‌نامه» حاصل بررسی «واژگان» به منظور استانداردسازی از طریق اعمال ضوابط «واژه‌گزینی» برای گزینش یا وضع معادل‌های مناسب است. بنابراین در «واژه‌نامه» برای هر واژه فقط یک معادل برگزیده قرار می‌گیرد و ذکر محل اخذ معادل بی‌مورد است. [۲-۲] [۵]

۱-۲-۳- فرهنگ یا واژه‌نامه توصیفی (Glossary): مرحله سوم در فرایند «واژه‌گزینی» تالیف «فرهنگ یا واژه‌نامه توصیفی» است و منظور مجموعه‌ای از «مفاهیم» است با تعریف‌های استاندارد شده در یک رشته خاص. [۵]

اگر پیدایی و بالندگی «واژه‌شناسی»

و در پی آن تعدد، تنوع و روزآمدی

«واژگان‌ها»، «واژه‌نامه‌ها» و

«فرهنگ‌های توصیفی» را

از مهم‌ترین شاخص‌های «علم‌سنجی» و

نهایتاً توسعه‌یافتگی به حساب آوریم،

بدون تردید به خطا نرفته‌ایم

آگاهانه به مراحل ورود اطلاعات به رایانه و ادغام منابع نپرداخته است. [۵]

۱-۳-۲- گزینش منابع: منظور از منبع نوشتاری در زمینه تخصصی مربوط است. در گزینش منابع باید به موارد زیر توجه نمود:

۱-۳-۳- جامعیت: منابع انتخابی باید کلیه منابع مربوط، اعم از انگلیسی و غیرانگلیسی، را دربرگیرد. [۲-۲]

۱-۳-۴- تنوع: نباید منابع را فقط از میان کتاب‌های منتشر شده انتخاب نمود. منابع برگزیده باید مقالات، نشریات ادواری، متن‌های هم‌اندیشی‌ها یا رساله‌های پژوهشی را دربرگیرد. [۶] [۵]

۱-۳-۳- بازه زمانی: برای تحدید منابع باید بازه زمانی تاریخ انتشار آنها را به طور موجه مشخص نمود. [۵] [۶]

۱-۳-۴- کدگذاری: باید به هر منبع به ترتیب سال انتشار، شماره‌ای از ۱ تا n (تعداد منابع) داد. [۷] [۴-۲] [۶]

۱-۳-۲- استخراج واژه‌ها: در استخراج واژه‌ها همچون گزینش منابع باید موارد زیر را مدنظر داشت:

۱-۳-۲- جامعیت: کلیه واژه‌ها و کوتاه‌نوشت‌های تخصصی منابع مورد استفاده باید استخراج شود. [۲-۲] [۴-۲]

۱-۳-۲- مانعیت: به هنگام استخراج واژه‌ها باید از ورود موارد زیر جلوگیری کرد.

- واژه‌های عمومی [۱] [۳-۲] [۴-۲] [۵]

- واژه‌های نامربوط [۱] [۳-۲] [۴-۲] [۵]

- صفت‌ها و قیود (مگر در مواردی که دارای بار معنایی مستقلی‌اند) [۵] [۶]

- اسم‌ها به صورت جمع و یا با حرف تعریف [۱] [۲-۲]

- آوردن to برای حالت مصدری [۱] [۲-۲]

۱-۳-۳- تناسب: اگر اصل جامعیت منابع و جامعیت و مانعیت واژه‌ها به خوبی مراعات شود، به خودی خود سهم حوزه‌های تخصصی مربوط در «واژگان» با میزان گسترش و زبایی آنها در رشته مربوط متناسب خواهد بود.

۱-۳-۳- تعیین حوزه‌های تخصصی واژه: هر واژه در حوزه(های) تخصصی معادل‌هایی دارد که باید این حوزه‌ها مشخص گردد. [۲-۲] [۳-۲] [۴-۲]

۱-۳-۴- تشخیص ماخذ واژه‌ها: باید ماخذ و منشأ واژه‌های غیرانگلیسی راه یافته به زبان انگلیسی، را شناسایی و معادل‌های انگلیسی آنها را مشخص نمود. [۲-۲] [۳-۲] [۴-۲]

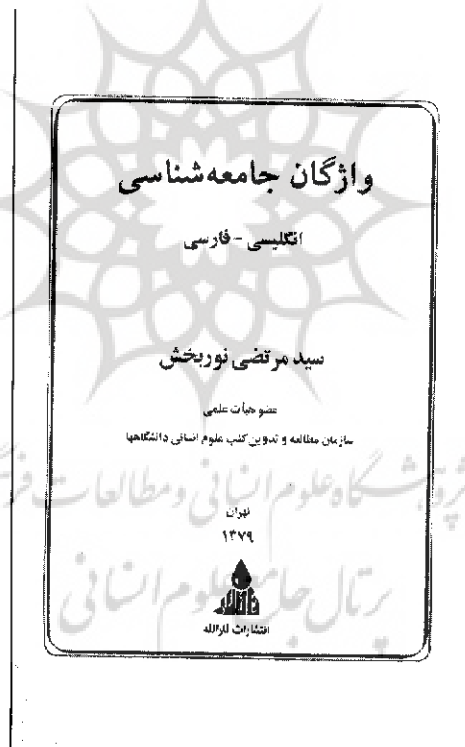
۱-۳-۵- کنترل صحت واژه‌ها و معادل‌ها: پیش از ورود اطلاعات به رایانه باید از صحت واژه‌ها و معادل‌های استخراجی اطمینان حاصل کرد. کنترل صحت واژه‌ها و معادل‌ها شامل موارد زیر می‌شود:

- صحت واژه: برای اطمینان از درستی املائی واژه‌ها باید آنها را با مراجع معتبر عمومی یا تخصصی مطابقت داد. [۲-۲] [۳-۲] [۴-۲] [۵]

- صحت معادل: از آنجا که معادل‌ها در هر منبع با رسم‌الخط خاصی نگاشته شده‌اند و این امر موجب بروز ناهماهنگی هنگام ادغام منابع خواهد شد، باید پس از اطمینان از صحت املائی معادل با مراجعه به مراجع عمومی (نظیر فرهنگ معین) و یا مراجع تخصصی، رسم‌الخط خاصی را سرلوحه کار قرار داد و نگارش معادل‌ها را بر اساس آن یکسان نمود.

[۲-۲] [۳-۲] [۴-۲] [۵]

- صحت در رابطه واژه - معادل: معادل(های) فارسی منابع،

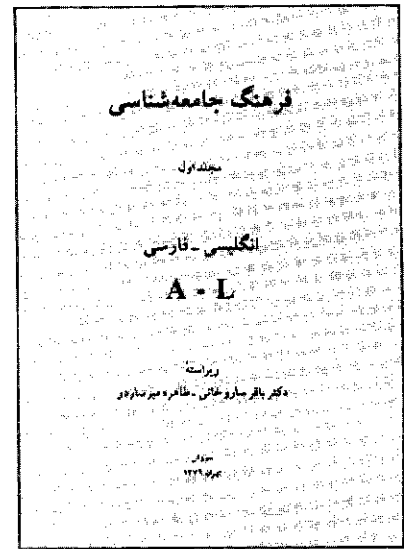

۲-۲- ارزش واژگان

«روشنندی» یگانه معیار ارزشمندی «واژگان» به حساب می‌آید، آن سان که تهیه و تدوین «واژگان» را طرح پژوهشی دانسته‌اند. یک «واژگان روشنمند» برای متخصصان «واژه‌شناسی» و «واژه‌گزینی» «کارایی» و برای مترجمان و متخصصان حوزه مربوط «سهولت در استفاده» را به ارمغان خواهد آورد. [۲-۲]

۳-۳- روش تهیه «واژگان»

مراحل تهیه «واژگان» عبارت است از: ۱- گزینش منابع، ۲- استخراج واژه‌ها، ۳- تعیین حوزه تخصصی واژه ۴- تشخیص ماخذ واژه ۵- کنترل صحت واژه‌ها و معادل‌ها (در اینجا نگارنده

برای واژه مربوط را نباید بی‌درنگ پذیرفت و لازم است از صحت هر معادل برای واژه مربوط، از این حیث که اصولاً نادرست نباشد، اطمینان حاصل کرد. [۱]

۴-۲ - ضوابط تدوین «واژگان»

تدوین روشمند واژگان نیز ضوابطی دارد که ذیل عنوان‌های زیر قرار می‌گیرد: ۱- شیوه تنظیم واژه‌ها ۲- دسته‌بندی معادل‌ها در حوزه‌های تخصصی ۳- ارجاعات ۴- ذکر منابع ۵- راهنمای «واژگان» ۶- کتاب‌شناسی «واژگان» ۷- استفاده از حروف کوچک یا بزرگ ۸- تهیه و تنظیم بخش فارسی - انگلیسی ۹- انتخاب کاغذ، قلم، اندازه قلم و صفحه‌بندی ۱۰-۳-۲ شیوه تنظیم واژه‌ها: بنابر تعریف واژگان، واژه‌ها را باید به ترتیب الفبا مرتب نمود لیکن برای این منظور دو شیوه زیر مرسوم است: [۱-۲]

- شیوه حرف به حرف: در این شیوه، ترتیب الفبایی حرف به حرف واژه‌ها، حتی در ترکیب‌ها، مراعات می‌شود. مثال: ^۵

categoryal apparatus

Categorical

:

Categorical Variable

Categoric group

- شیوه کلمه به کلمه: در این شیوه، ترتیب الفبایی حرف به حرف فقط در واحد واژه‌ها مراعات می‌شود. مزیت این شیوه بر شیوه حرف به حرف آن است که کلیه ترکیب‌هایی را که از یک واژه بسیط ساخته شده است، در ذیل همان واژه قرار می‌دهد، به طوری که معادل‌های گوناگون آن را در ترکیب‌ها نیز می‌توان در یکجا با هم مقایسه کرد و بسامدهایشان را سنجید. [۲-۲] مثال: ^۶

intellectual intuition

intellectual labor

:

intellectualism

intellectualist

۲-۴-۲. دسته‌بندی معادل‌ها در حوزه‌های تخصصی مربوط: در صورتی که هر واژه در حوزه‌های تخصصی گوناگون، معادل‌هایی داشته باشد، لازم است معادل‌ها را براساس حوزه‌های تخصصی مربوط دسته‌بندی و به ترتیب الفبایی عنوان حوزه‌ها مرتب نمود. [۱-۲] [۶]

۳-۴-۲. ارجاعات: «واژگان» را نباید مجموعه‌ای از واژه‌های غیرمرتبط و منزوی تلقی کرد.

بسیاری از واژه‌ها با یکدیگر روابط صوری و معنایی گوناگون دارند که باید مورد توجه قرار گیرد. [۱-۲] [۳-۲]

انواع ارجاعات مرسوم در «واژگان» عبارت‌اند از: ۱-۳-۴-۲. ارجاع نگارش بریتانیایی به امریکایی (یا برعکس): از آنجا که میان نگارش بریتانیایی و امریکایی واژه‌ها در مواردی تفاوت وجود دارد، باید برای نیل به یکدستی یکی از دو شیوه نگارش را اصلی فرض کرد و از صورت دیگر نگارش واژه (به عنوان شیوه فرعی) به صورت نگارش اصلی ارجاع داد. مثلاً اگر نگارش امریکایی اصلی فرض شود دو نگارش واژه labor و Labour بدین شکل کارگر Labor

Labour → Labor

تنظیم می‌شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود در مقابل صورت فرعی، معادل داده نمی‌شود. [۳-۲] [۴-۲]

۲-۳-۴-۲. ارجاع اختصارات تخصصی یا روابط صوری: [۵] [۱-۲] [۷-۲] [۳-۲] در صورت وجود اختصارات تخصصی دو حالت ممکن است روی دهد:

الف) اختصار، معادل فارسی دارد. در این حالت اختصار در جای الفبایی خود همراه با معادل فارسی آن می‌آید و مدخل واژه مربوط به اختصار ارجاع داده می‌شود. [۵] مثل: یونسکو UNESCO

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization UNESCO

ب) اختصار، معادل فارسی ندارد. در این حالت اختصار در جای الفبایی خود می‌آید و بدون آوردن معادل‌ها به مدخل واژه مربوط ارجاع داده می‌شود [۵] مثال:

GNP → Gross National Product

:

gross national Product ملی تولید ناخالص

۳-۳-۴-۲. مترادف‌ها: برخی از مترادف‌ها را باید واسطه مرگ یا مهجوریت، بدون معادل فارسی در برابر آن، به مترادف‌های زنده و متداول‌تر ارجاع داد. [۱-۲] مثال: عدلیه ← وزارت دادگستری

۴-۳-۴-۲. واژه‌های غیرانگلیسی: واژه‌های مأخوذ از زبان‌های دیگر را باید به معادل (های) انگلیسی مربوط ارجاع داد. [۲-۲] [۴-۲] مثال:

gesellschaft (G.) → Society

۴-۴-۲. ذکر منابع: برای ذکر منابعی که معادل‌هایی را به کار گرفته‌اند باید به موارد زیر توجه کرد:

- ذکر منابع باید صرفاً براساس کد صورت پذیرد و از آوردن نام منبع و مؤلف پرهیز شود. [۱] [۴-۲] [۵]

- ذکر همه منابعی که از معادل‌هایی استفاده کرده‌اند ضرورت دارد. [۴-۲]

- معادل‌ها باید به ترتیب نزولی بسامد منابع مرتب شود. [۴-۲] [۵]

- ترتیب کد منابع برای هر معادل براساس ترتیب صعودی کد منابع (تقدم زمان انتشار) است. [۴-۲] [۵]

۵-۴-۲. راهنمای واژگان [۱-۲]: هر واژگان نیازمند راهنمایی است که در آن به موضوعات زیر پرداخته می‌شود:

۱-۵-۴-۲. روش تهیه واژگان، شامل:

- دلایل انتخاب بعضی واژه‌ها و معادل‌ها و کنار گذاشتن بعضی دیگر [۳-۲]

۲-۵-۴-۲. روش تدوین واژگان، شامل:

- شیوه تنظیم واژه‌ها [۳-۲]

- شرح علائمی مانند مساوی، برانتز (بازه)، ویرگول، اسلش (مبیز)، بیکان و... [۱-۲] [۳-۲]

- شرح اختصارات: منظور اختصاراتی است که برای معرفی حوزه تخصصی و مأخذ واژه‌های غیرانگلیسی به کار می‌رود. [۱-۲]

۶-۴-۲. کتاب‌شناسی واژگان: معرفی کامل و اصولی کلیه منابع استفاده شده یکی از معیارهای ارزشمندی واژگان است. زیرا علاوه بر این که میزان جامعیت واژگان را نشان می‌دهد، به

بیگانگی یا بسیاری از اصول

تهیه و تدوین «واژگان» بی‌خبری از

«واژگان»‌های معتبر منتشر شده و

نقد‌های وارد شده بر آنها،

بی‌اطلاعی از مقدمات روش‌شناختی در

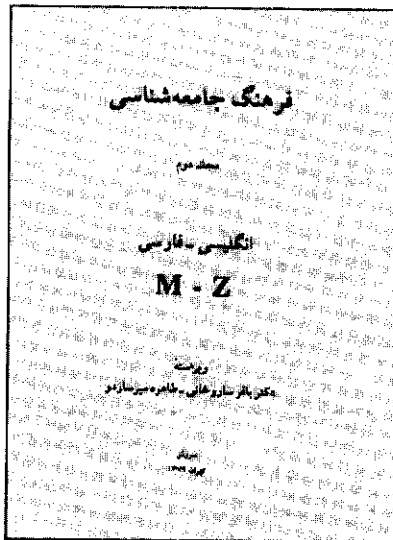
ارائه آثار علمی و یا بی‌دقتی در

مراعات آنها، از جمله نارسایی‌های

عمده‌ای است که در کار گردآورندگان و

ویراستاران دو «واژگان»

مورد بررسی مشاهده می‌شود

(Maoism) قاعده حروف کوچک، بی‌دلیل نیز پاگذاشته شده و در عین حال قاعده حروف بزرگ برای کوتاه‌نوشت‌ها رعایت نشده است. (مثال ghp)

- نگارش آمریکایی و بریتانیایی: هر دو شیوه نگارش، بدون ارجاع به یکدیگر در واژگان یافت می‌شود.

۳-۱-۲ - نواقص:

- تنوع منابع: منابع انتخاب شده صرفاً کتاب است.

- جامعیت منابع: منابع کتابی بسیار مهمی از قلم اقتاده است (نظیر کتاب «ببین در علوم اجتماعی» دانیل لیتل، که توسط عبدالکریم سروش ترجمه گردیده است).

- بازه زمانی منابع: بازه زمانی منابع تحدید نشده است و این گونه که از فهرست منابع برمی‌آید قاعدتاً باید کلیه منابع منتشر شده از سال ۱۳۴۲ (قدیمی‌ترین منبع) تا ۱۳۷۹ (تازه‌ترین منبع) را دربرگیرد.

- جامعیت واژه‌ها و کوتاه‌نوشت‌های تخصصی: عدم جامعیت در منابع انتخابی موجب عدم جامعیت واژه‌ها و کوتاه‌نوشت‌ها شده است (نظیر واژه "Self-identity" و معادل «هویت شخصی» در کتاب «تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید» آنتونی گیدنز که آن را ناصر موفقیان ترجمه و نشر نی در سال ۱۳۷۸ چاپ و منتشر کرده است و یا "non governmental organization" برای "NGO" در کتاب «بزرگراه‌های اطلاعاتی» مجید محمدی که در سال ۱۳۷۶ توسط نشر قطره چاپ و منتشر گردید.) در عین حال واژگان نسبت به منابع خود نیز فاقد جامعیت است. مانند از قلم افتادن واژه "processualism" از منبع ۲۲ و "Cultural engineering" از منبع ۴۹.

- راهنمای واژگان: واژگان فاقد هرگونه راهنما است.

- حوزه‌ها (های) تخصصی واژه: حوزه‌های تخصصی واژه‌ها مشخص نشده است.

- مآخذ واژه‌های غیرانگلیسی: در بسیاری از موارد مآخذ واژه‌های غیرانگلیسی معرفی نشده و در معنود مواردی که مآخذ واژه‌ها مشخص شده، به معادل انگلیسی ارجاع شده یا به نحو مطلوبی ارجاع نشده است. مثل واژه آلمانی "Verstehen" که به معادل انگلیسی ارجاع نشده و واژه "anomie" که بدون ذکر عبارت «ماخوذ از فرانسه» به صورت "anomie = anomie" ارجاع شده و واژه "gemeinschaft" که بدون ذکر عبارت "gemeinschaft (Community)" ارجاع شده است.

- ارجاعات: به طور کلی «واژگان» فاقد شبکه ارجاعات است.

- فقدان بخش فارسی - انگلیسی

۳-۱-۳ - زواید:

- بخش کوتاه‌نوشت‌های عمومی که در هر فرهنگ متعارفی می‌توان پیدا کرد.

- واژه‌ها و معادل‌های نادرستی که به واسطه عدم کنترل و انجام اصلاح و به شکل زاید در واژگان مزاحم‌اند.

۳-۲-۳ - «فرهنگ جامعه‌شناسی» - طاهره میرساردو

۳-۱-۲ - معایب:

۳-۱-۲-۳ - بیگانگی با مفهوم «واژگان»: بیگانگی نویسنده و ویراستار کتاب با «واژگان» از عنوان نادرست کتاب (فرهنگ

خودی خودی می‌تواند به عنوان منبع کتاب‌شناسی تخصصی به کار رود. معمولاً کتاب‌شناسی را علاوه بر ترتیب تاریخ انتشار (ترتیب صعودی کدها)، در فهرستی جداگانه بنا بر سنت «نام، تاریخ» (روش هاروارد) یا دیگر روش‌های معمول تنظیم و به ترتیب الفبایی نام خانوادگی مؤلف نیز مرتب می‌نمایند.^۱

۳-۴-۲ - انتخاب حروف کوچک و بزرگ: کلیه حروف واژه‌ها باید با حروف کوچک نگارش شود. مگر اختصارات تخصصی که کلاً یا حروف بزرگ یا اسامی خاص که حروف اول آنها با حروف بزرگ نوشته می‌شود. [۴-۲]

۳-۴-۲ - استخراج و تنظیم بخش فارسی - انگلیسی: با توجه به این که استخراج و تنظیم بخش فارسی - انگلیسی با همان تمهیدات تنظیم بخش انگلیسی - فارسی در نرم‌افزارهای رایانه‌ای به آسانی صورت می‌پذیرد و این بخش را پژوهشگران و متخصصین بسیار به کار می‌برند، بنابراین تهیه بخش فارسی - انگلیسی در کنار بخش انگلیسی - فارسی واژگان بسیار ضروری می‌نماید. [۵]

۳-۴-۲ - انتخاب کاغذ، قلم، اندازه قلم و صفحه‌بندی: انتخاب‌ها باید به گونه‌ای باشد که بی‌دلیل حجم واژگان، افزایش نیابد. چرا که موجب بالا رفتن بهای واژگان و از آن مهم‌تر پایین آمدن سهولت استفاده از آن می‌شود. [۲-۲]

۳- بررسی و نقد

پس از مرور اصول و قواعد تهیه و تدوین واژگان می‌توانیم به بررسی و نقد دو واژگان «واژگان جامعه‌شناسی» و «فرهنگ جامعه‌شناسی» بپردازیم.

۳-۱-۳ - «واژگان جامعه‌شناسی» - مرتضی نوربخش

۳-۱-۳ - معایب:

۳-۱-۳-۱ - بیگانگی با مفهوم «واژگان»: هرچند عنوان کتاب «واژگان جامعه‌شناسی» است ولی به نظر می‌رسد که نویسنده با «واژگان» بیگانه باشد چرا که در شناسنامه کتاب "Dictionary" معرفی شده است و نه "Vocabulary".

۳-۱-۳-۲ - روش تهیه و تدوین: کدگذاری منابع: در کدگذاری منابع نه ترتیب تاریخ انتشار ملاحظه شده و نه هیچ قاعده دیگری.

- ترتیب معادل‌ها: برای قرار دادن معادل‌ها نیز هیچ قاعده و ترتیبی مشاهده نمی‌شود.

- کنترل واژه‌ها: واژه‌های نادرست بی‌شماری به واژگان راه یافته است که باید اصلاح می‌شد. برای نمونه "attitude" که باید به "attitude" اصلاح می‌شد، در حالی که هر دو واژه به واژگان راه پیدا کرده است.

- کنترل معادل‌ها: معادل‌ها نیز همانند واژه‌ها از حیث رابطه با واژه کنترل نشده است از این رو معادل‌های نادرستی در واژگان یافت می‌شود. مثلاً معادل «صحنه» برای واژه "Front".

- اصل بی‌نشانی واژه‌ها: آمدن صورت‌های مفرد و جمع، حرف تعریف the برای اسامی، صفت‌ها و قیود بی‌شمار و "to" برای شکل مصدری واژه اصل بی‌نشانی واژه‌ها در واژگان را بلاموضوع ساخته است.

- واژه‌های نامربوط: نام اشخاص (مثل ویلفردو پارتو)، واژه‌های عمومی (نظیر Vertical) یا از تخصصی‌های نامرتبط (مانند accelerator و acceleration) به واژگان راه یافته است.

- قاعده حروف کوچک: در مواردی (نظیر Maoist و

فرهنگ جامعه‌شناسی

مجموعه

انگلیسی - فارسی

M = Z

زیرت

مکتب آثار فارسی - انگلیسی - فرانسه - آلمانی

اصول

مجموعه

کتاب «واژگان جامعه‌شناسی»

به دلیل شیوه تنظیم کلمه به کلمه،

کدگذاری منابع، انتخاب کاغذ،

قلم و صفحه‌آرایی مناسب و

کتاب «فرهنگ جامعه‌شناسی»

به دلیل جامعیت، بازه زمانی منابع،

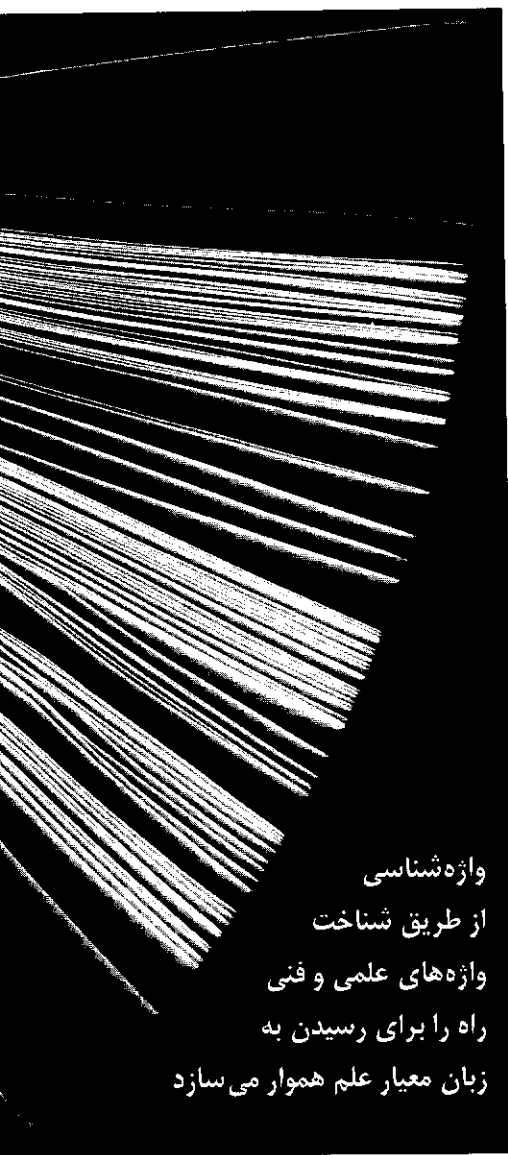
کنترل صحت واژه‌ها و معادل‌ها و

انتخاب موجه حروف کوچک و

بزرگ، از مزیت نسبی برخوردار و

به معیارهای تهیه و تدوین

«واژگان» نزدیک است

**واژه‌شناسی
از طریق شناخت
واژه‌های علمی و فنی
راه را برای رسیدن به
زبان معیار علم هموار می‌سازد**

«واژگان» مورد بررسی و جمع‌بندی آنها، می‌توان به زمینه‌های مشترک نارسایی‌ها پی برد، دربارهٔ پیامدهای آن به بحث نشست و پس از ریشه‌یابی علل، به نتیجه‌گیری پرداخت.

۱-۴ - زمینه‌های مشترک نارسایی‌ها:

اینک ۲۵ سال از عمر نخستین [۵] [۲-۲] «واژگان» زبان فارسی که از قضا به حوزه علوم اجتماعی تعلق دارد (آشوری، داریوش [ویراستار] واژگان فلسفه و علوم اجتماعی: برابر نهاده‌های مترجمان و مؤلفان ایرانی، تهران، آگاه ۲۵۳۵ [۱۳۵۵]) می‌گذرد. بدعجب از پس این ربع قرن، «واژگان»‌هایی منتشر شود، با همان اشکالات و کاستی‌ها (بلکه پراشکال‌تر).^۱ حال آنکه دست‌کم در دو دههٔ اخیر «واژگان»‌های ارزشمند^۲ و «نقد»‌های مفیدی^۳ منتشر شده است. (فعالیت سازمان‌یافته و پیگیرانه «مرکز نشر دانشگاهی» در سال ۱۳۶۱ با چاپ و انتشار «واژگان فیزیک»^۴ به بار نشست و از آن پس پیوسته بره‌های فراوان داده است که همواره ایوبن بادا). به طور خلاصه کار ویراستاران و گردآورندگان محترم هر دو واژگان دارای نارسایی‌های زیر است:

- بیگانگی با علم واژه‌شناسی، فن واژه‌گزینی و بسیاری از اصول تهیه و تدوین واژگان
- بی‌خبری از واژگان‌های معتبر منتشر شده در سال اخیر و یا بی‌دقتی در ملاحظهٔ آنها و بالتبع نقدهای وارد بر آنها
- ناآگاهی از چگونگی «طرح پژوهشی» و یا «طرح پژوهشی» نداشتن تهیه و تدوین واژگان [۶]
- بی‌اطلاعی از مقدمات روش شناختی، دست‌کم در ارائه آثار علمی یا بی‌دقتی در مراعات آنها.

راهنمای مختصر و مهیم موجود بسیاری از مسایل حل نشده باقی می‌ماند، مانند شیوه تنظیم واژه‌ها، راهنمای علایم، دلایل انتخاب منابع، واژه‌ها و معادل‌ها.

- فقدان کتاب‌شناسی: از قلم افتادن کتاب‌شناسی با آن اهمیت که در مقدمه کتاب نیز بدان اشاره شده است، واقعاً نشانه چیست؟

- فقدان بخش فارسی - انگلیسی.

- عدم جامعیت واژه‌ها و کوتاه‌نوشت‌های تخصصی: با توجه به کثرت و تنوع منابع مورد استفاده، جامع نبودن واژگان و از قلم افتادن واژه‌ها و کوتاه‌نوشت‌های تخصصی مهم، کلیدی یا پرسامد نقص بزرگی به شمار می‌رود. واژه‌هایی مثل Zeitgeist و کوتاه‌نوشت‌هایی مانند AGil از این دست است. - منابع و مراجع کنترل و اصلاح واژه‌ها و معادل‌ها: منابع و مراجع عمومی و تخصصی مورد استفاده برای کنترل و اصلاح واژه‌ها و معادل‌ها - که به خوبی صورت گرفته - معرفی نشده است.

- قاعده حروف کوچک: قاعده حروف کوچک برای واژه‌ها و استثنا حروف بزرگ برای کوتاه‌نوشت‌های شناسایی شده، همه جا مراعات شده جز در خصوص "Coup d'Etat" که احتمالاً اشتباه تاپی است.

۳-۲-۳ - زواید:

- مقدمه: مقدمه کتاب (صرف‌نظر از قسمت‌هایی که در تلاش است به راهنمایی درباره چند و چون تهیه و تدوین کتاب بپردازد) جز این که به طور کلی درباره زبان و اهمیت آن است (آن هم با ارجاع ناقص به دو کتاب به طور متوسط ۵۰ ساله)، هیچ ربطی به موضوع ندارد.

- تذکر غیر ضروری مکرر و ملال‌آور حذف منابع بالغ بر ده منبع در یک معادل.

۳-۳ - جمع بندی:

مقایسه سیاهه معایب، نواقص و زواید دو «واژگان» نشان می‌دهد:

الف) هیچکدام براساس اصول و ضوابط تهیه و تدوین «واژگان» نگاشته نشده است.

ب) «واژگان جامعه‌شناسی» به واسطه ویژگی‌های زیر:

- ۱- شیوه تنظیم کلمه به کلمه
 - ۲- کدگذاری منابع
 - ۳- انتخاب کاغذ، اندازه قلم و صفحه‌آرایی مناسب و «فرهنگ جامعه‌شناسی» به واسطه ویژگی‌های زیر:
 - ۱- جامعیت، تنوع و بازه زمانی منابع
 - ۲- کنترل صحت واژه‌ها و معادل‌ها
 - ۳- انتخاب موجه حروف کوچک و بزرگ
- از مزیت نسبی برخوردار و به معیارهای تهیه و تدوین «واژگان» نزدیک است.

۴- بحث و نتیجه گیری

پس از ملاحظه سیاهه معایب، نواقص و زواید هر دو

جامعه‌شناسی)، شناسنامه (A Dictionary...) و مقدمه کتاب به روشنی آشکار می‌شود.

۳-۲-۱ - روش تهیه و تدوین:

- کدگذاری منابع: منابع کدگذاری نشده و فقط نام منبع و مؤلف ذکر شده است.

- ذکر همه منابع: از ذکر همه منابع به بهانه ممانعت از تطویل خودداری شده است.

- ترتیب ذکر منابع: ترتیب ذکر منابعی که از معادل مشابه استفاده کرده‌اند، معلوم نیست.

- بی‌نشانی واژه‌ها: برای مصدرها "to"، برای اسم‌ها حرف تعریف "the" (هرچند به شکل مقلوب و در پرانتز) و هر دو صورت جمع و مفرد واژه‌ها به شکل مستقل ذکر شده است.

- واژه‌های نامربوط: واژگان نسبت به واژه‌های عمومی مانعیت ندارد. مانند واژه‌های "absent", "able", "ability" و "absence".

- کوتاه‌نوشت‌های تخصصی: برای کوتاه‌نوشت‌های تخصصی شناسایی شده، مدخل مستقلی لحاظ نشده است مثل: gross domestic product (GDP)

- نگارش آمریکایی یا بریتانیایی: هرچند پس از مدتی استفاده معلوم می‌شود که نگارش آمریکایی اصل فرض شده و به هر حال در بسیاری از موارد معادل نگارش بریتانیایی مربوط نیز آمده (در پاورقی و با نشانه مساوی) لیکن برای نگارش بریتانیایی مدخلی لحاظ نشده است. البته این رویه خودساخته نیز همواره مراعات نمی‌شود. مانند: واژهٔ Lobo(u)r

- مأخذ واژه‌های غیرانگلیسی: با وجود این که مأخذ واژه‌های غیرانگلیسی مشخص شده لیکن واژه به معادل انگلیسی خود ارجاع نشده است.

- مترادف‌ها و استفاده از علایم: برای واژه‌های مترادف از انواع علایم، نظیر پرانتز | «مؤسسه (بنگاه)» و Social degeneration (degeneration) یا pragmatic (at) و یا (NNP) "net national product"، [I]سلس (Peace Pact / treaty)،

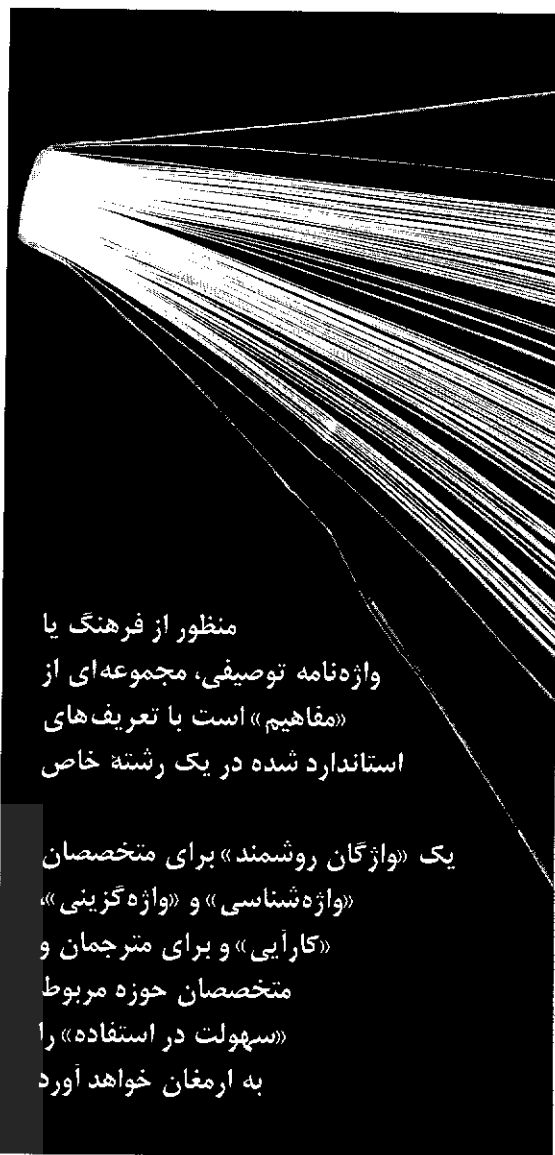
و —رگول (over behaviour, over response) و مساوی (non-realistic = un-factual) در متن و یا skepticism = skepticism

در پاورقی) استفاده شده در حالی که در هیچ یک از این موارد (به استثنای پرانتز آن هم غیر از کوتاه‌نوشت‌ها) برای مترادف‌ها مدخل لحاظ نشده است.

- انتخاب کاغذ، اندازه قلم و صفحه‌آرایی: استفاده از کاغذ ضخیم و قلم درشت و صفحه‌آرایی با سفیدخوانی بسیار (و البته معضل بیگانگی با امکان کدگذاری منابع به جای ذکر نام منبع و مؤلف) حاکی از بی‌توجهی یک ناشر دولتی به پیامد چنین انتخاب‌هایی است، چرا که دود این تصمیم با تبدیل شدن واژگان به دو مجلد قطور و افزایش قیمت دورهٔ دوجلدی، به چشم استفاده‌کننده می‌رود.

۲-۲-۳ - نواقص:

- عدم تعیین حوزه‌های تخصصی
- فقدان راهنمای تفصیلی، دقیق و کامل واژگان: در

منظور از فرهنگ یا واژه‌نامه توصیفی، مجموعه‌ای از «مفاهیم» است با تعریف‌های استاندارد شده در یک رشته خاص

یک «واژگان روشمند» برای متخصصان «واژه‌شناسی» و «واژه‌گزینی» «کارایی» و برای مترجمان و متخصصان حوزه مربوط «سهولت در استفاده» را به ارمغان خواهد آورد

صرف تلاش‌هایی فوری و سازمان نیافته یا جمعی و سازمان یافته ولی مقطعی و نامستمر. [۲-۱]

۲-۴ - پیامد نارسایی‌ها: نارسایی‌های مبتلا به دو پیامد ناخوشایند به همراه خواهد داشت:

- هدر رفتن منابع

- پایین آمدن ارزش واژگان

۳-۴ - علل نارسایی‌ها: از جمع‌بندی آنچه گذشته آشکار می‌شود که نارسایی‌های مذکور از کاستی (یا ضعف و فتور مفرط) در نهاد متولی تولید علم و ساز و کارهای کنترل و بازخوردی آن سرچشمه می‌گیرد. این نارسایی‌ها به ویژه از دو جنبه زیر قابل ملاحظه است:

- نقد و نقادی: نقد و نقادی به درستی عامل بسیاری مهمی در کنترل تولیدات و بازخورد به سیستم برای ارتقای کیفیت آنها قلمداد می‌شود.

- علم واژه‌شناسی: علم واژه‌شناسی خاصه در این زمینه (تهیه و تدوین واژگان) حایز جایگاهی تعیین کننده است.

۴-۴ - نتیجه‌گیری: به راستی چرا تاکنون «نقد و نقادی» و «واژه‌شناسی»، هیچکدام در جامعه ما رسمیت نیافته و بنابراین در احراز مقام شایسته و بایسته خود توفیقی نداشته است؟ پاسخ در آموزه اساسی دورکیم نهفته است: «تقسیم کار اجتماعی نتیجه افزایش حجم و تراکم جوامع است» (مقدمه این نوشته را به خاطر آورید). شاید هنوز «حجم» جامعه علمی ما (جمعیت متخصصان) در اکثر رشته‌ها به مقدار لازم افزایش نیافته است و از مقدار کافی «تراکم» اطلاعات علمی نیز برخوردار نیستیم.

نقد و نقادی را پیش چشم آوریم. جمعیت محدود و متخصص و تولیدات بسیار محدودتر علمی ما، دیگر جایی برای

نقد و نقادی باقی می‌گذارد؟ در این شرایط، اگر نقد و نقادی ارزش یابد و منتقد حسود و مزاحم تلقی نگردد، خلاف قاعده تقسیم کار اجتماعی و امری غیرطبیعی خواهد بود!

واژه‌شناسی نیز اوضاع بهتری ندارد. با این اجتماعات علمی کوچک، بسته و عنود و آن تولیدات علمی مشعشع (که به خوبی با یکدیگر در تناسب اند) اصلاً دور از انتظار نیست اگر به واژه‌شناسی همچون کالایی تجملی و گلی گلخانه‌ای نگاه شود و تمام توش و توانمان محدود باشد به «فرهنگستان زبان و ادب فارسی» (با تجربه تازه و فرخنده برگزاری دو دوره کوتاه مدت واژه‌گزینی و یک همایش سراسری و انتشار یک فصلنامه تخصصی به نام «فرهنگستان») و «مرکز نشر دانشگاهی» (از دریچه واژه‌گزینی با تجربه موفق برگزاری دوره‌های کوتاه مدت ویراستاری و تهیه و تدوین چندین واژگان و واژه‌نامه ارزشمند). به هر حال، این حال و روز و بضاعت ماست. چشم آن دارم که حال و روزمان به و بضاعتمان افزون گردد.

پی نوشت‌ها:

- * خانم دکتر نعمت‌زاده از همکاران مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و از پژوهشگران فرهنگستان زبان و ادب فارسی، با در اختیار نهادن منابع و پاسخگویی مشفقانه به پرسش‌های نگارنده در شکل‌گیری و ویرایش نهایی این نوشته سهم بسیار داشتند که بدین‌وسیله از ایشان قدردانی می‌نمایم.
- ۱ - terminology که در برابر آن «اصطلاح‌شناسی» را نیز به کار می‌برند.
- ۲ - ملاحظه بجا و درست میزان تولید کتب مرجع (نظیر واژگان‌ها) به عنوان شاخصی برای علم‌سنجی (scientometry) را نخستین بار از دکتر حسین غریبی رییس مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران شنیدم.
- ۳ - درباره زبان فارسی و جایگاه و نقش آن در هویت ملی ما ایرانیان، به مقالات زیر در منبع ۲ رجوع کنید:
 - سمیعی، احمد. زبان محلی، زبان شکسته و بهره‌برداری از فرهنگ مردم در صدا و سیما. صص ۱۸۹-۱۷۹.
 - صادقی جوهرچی، رضا. زبان علمی فارسی و پیشنهادهایی در راه اصلاح آن. صص ۲۲۷-۲۱۸.
 - نجفی، ابوالحسن. آیا زبان فارسی در خطر است؟ صص ۳-۲۸.
- ۴ - واژه یا term کلمه‌ای است که به عنوان یک کل واحد به مفهومی تخصصی اشاره دارد [۲-۲]
- ۵ - برگرفته از «فرهنگ جامعه‌شناسی» میرسارو
- ۶ - برگرفته از «واژگان جامعه‌شناسی» نوربخش.
- ۷ - برای آشنایی با روش‌های تنظیم کتابنامه و ارجاع‌دهی، منابع فراوانی به زبان فارسی وجود دارد. به عنوان یک نمونه کامل به منبع زیر رجوع کنید:
 - ادیب سلطانی، میرشمس‌الدین. راهنمای آماده ساختن کتاب: برای مؤلفان، مترجمان، ویراستاران، کتابداران، ناشران، چاپخانه‌ها و دوستداران کتاب. ویراست دوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- ۸ - ملاحظه منبع زیر مثال خوبی است:

- پورجوادی، علی. واژگان شیمی و مهندسی شیمی (انگلیسی - فارسی، فارسی - فارسی) (انگلیسی). ویرایش دوم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۹.
- ۹ - طیب‌زاده یک دهه پیش متعرض این مسئله شد [۲-۲]. اسباب تاسف است که هنوز کمتر بهبودی حاصل شده است.
- ۱۰ - مجموعه «واژگان»های مرکز نشر دانشگاهی در این زمینه کم‌نظیر است.
- ۱۱ - علاوه بر منابع مورد استفاده در این نوشته [۲-۱] [۳-۲] و [۴-۲] می‌توان به تفه‌های زیر (به نقل از [۲-۲]) اشاره نمود:
 - عظیم‌نازی. نقد واژگان فلسفه و علوم اجتماعی داریوش آشوری] نامه انجمن کتابداران ایران، دوره ۹، ش ۳ (پاییز ۲۵۲۵ [۱۳۵۵]) صص ۴۲۱-۴۱۱.
 - طباطبایی، محمد. غنای کوشش و فقر روش در فرهنگ‌نویسی [نقد بر «فرهنگ اصطلاحات نجومی...» ابوالفضل مصفی]. نقد آگاه. تهران: آگاه، ۱۳۶۲.
 - طباطبایی، محمد. واژگانی با ویراستار ولی ناویراسته [نقد «واژگان فلسفه و علوم اجتماعی» داریوش آشوری]. نقد آگاه در بررسی آراء و آثار (مجموعه مقالات) تهران: آگاه، ۱۳۶۳، صص ۲۹۱-۲۵۷.
 - ۱۲ - امینی، محمد. واژگان فیزیکی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۱.

منابع

- ۱ - آهی، محمدرضا و مصلحی مصلح‌آبادی، فاطمه [گردآوردگان] واژگان کشاورزی (انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی). تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.
- ۲ - پورجوادی، نصرالله [گردآورنده] درباره زبان فارسی: برگزیده مقاله‌های نشر دانش (۷). تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.
- ۱-۲ - طباطبایی، محمد. بررسی و نقد واژه‌نامه شیمی. [صص ۴۲۳-۴۱۳].
- ۲-۲ - طیب‌زاده، امید. مروری بر واژگان‌نویسی در ایران [صص ۳۹۴-۳۷۸].
- ۳-۲ - مشیری، مهشید. بررسی و نقد دو فرهنگ زبان‌شناسی [صص ۴۳۶-۴۲۴].
- ۴-۲ - ملکان، مجید. اهتمامی درخور ستایش در گردآوری واژگان اقتصاد [صص ۴۴۲-۴۳۷].
- ۳ - دورکیم، امیل. درباره تقسیم کار اجتماعی. باقر پرهام. بابل: کتاب‌سرا بابل، ۱۳۶۹.
- ۴ - سلطانی، پوری و رستین، فروردین. اصطلاح‌نامه کتابداری- ویرایش دوم. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۵.
- ۵ - فارسی، مهرداد. شیوه تهیه واژگان. تهران: گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۷۶.
- ۶ - منصوری، رضا. مدیریت واژه‌گزینی: تشکیلات، روش‌ها و اولویت‌ها. تهران: گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی و دانشکده فیزیکی دانشگاه صنعتی شریف، ۱۳۷۶.